

PUNT DIARI

Jaume Alsina, de Mieres, mostra el forat que va construir sota el forn per amagar-se.

Refugiats a muntanya

CARME VINYOLES

Més enllà de qualsevol consideració ideològica, l'*Alzamiento* suposà un autèntic drama per a moltes famílies de pagès que no volien que els seus homes marxessin al front a participar en una contesa que només podia portar-los desgràcies. En molts pobles de la nostra geografia, els nois cridats a quintes empengueren el camí del bosc i allí, desertors de la República, sobreviveren en cabanyes de carboner, ocults per la vegetació i fora dels camins de trànsit de les patrulles que els cercaven. Feren la seva particular guerra de la muntanya, i sovint coincidiren amb grups

de simpatitzants amb la revolta facciosa i amb capellans que fugien de la persecució dels incontrolats.

Quan va esclatar la guerra, Josep Planas, fill de Sant Hilari Sacalm, tenia 33 anys. S'havia casat amb Rita Ripoll, amb qui vivia a can Graner, i treballava de xofer a la companyia d'en Planes. Era una de les poques persones que s'atrevia amb el maneigament d'un vehicle a tracció i aquest fet li reportà involuntàriament un paper destacat en el nou ordre revolucionari: si fins aleshores menava els camions, plens de bastons o altres productes, cap a Barcelona, ara havia estat nomenat conductor del Comitè de Milícies Antifeixistes, i com a tal es desplaçava a Girona, Figueres i també a la ciutat comtal a recollir les provisions, una tasca que continuà desenvolupant uns mesos des-

prés, quan es constituïren de nou els Ajuntaments.

Capellans i monges

Però abans de tot això, en la convulsió i la violència generada en aquells primers dies de l'*Alzamiento*, ell, que no era home de dretes ni d'esquerres (però més aviat conservador), hagué de prendre partit en un parell d'afers en els quals dues persones es jugaven la vida: la seva tia, Asunción Ripoll, monja de les Tereses Descalces, i mossèn Josep, capellà-mestre de Sant Hilari que s'havia escapat del poble un cop es féu evident que la sublevació de Franco no havia triomfat a Catalunya. Asunción Ripoll deixà l'hàbit penjat a la clausura de Mataró, que ja no la protegia del

PUNT DIARI

En Quim de les Ermites de Rocacorba observa la barraca que va construir, fa cinquanta anys, a les muntanyes de Mieres.

dimoni exterior, i, vestida de carrer però igualment oculta, romangué durant els quasi tres anys de guerra a casa del nebot sense que ningú sospités de la seva presència.

En canvi el clergue no fou avaforit per la sort, tot i els esforços d'algunes persones per salvar-li la vida. El dia de sant Jaume, la senyora Conxita Ballés, de can Blat, féu cercar el xofer del Comitè, que li mereixia confiança, i li demanà ajut: "mossèn Josep s'ha estat tot aquest temps a casa, però hem tingut por perquè el Comitè ha començat a escorcollar i ja no estava segur. Ara és al mig del bosc, pels voltants del castell de Montsoliu. Si el poguéssiu socórrer...!". Josep Planas es va decidir a passar a peu i amb tota naturalitat el control de sortida del poble i arribà sense entrebancs i ja de fosc a l'indret on es devia moure el capellà. Allí cridà segons la consigna acordada: tres vegades el nom Ramon, i el fugitiu sortí del catau. Llavors el portà a can Gambada, on els masovers —la família Cullell— li donaren refugi, a ell i a mossèn Josep Bruquera, procurador del castell de Saleta. Una barraca de carboners, no gaire lluny de la masia, els féu

recuperar, forçosament, els principis ascètics del cristianisme. Però per poc temps. L'altitud de la zona intensifica les freds de l'hivern i s'optà per amagar els dos clergues en un indret menys inhòspit: les golfes de can Castellà, una casa del passeig de la Fontvella, on finalment foren descoberts i posteriorment morts.

Sacerdots i monges, col·lectiu humà que, considerat en conjunt, no havia simpatitzat amb una República de vocació laica que atemptava contra el poder i l'hegemonia de la institució eclesiàstica, es convertiren a partir de l'aixecament facciós en presa cobejada i perseguida pels membres dels Comitès dels diferents pobles. Juntament amb terratinents i altres persones de dretes —o gent d'ordre, com s'autoqualificaven— igualment contraris a aquell règim nascut de la votació popular, es veieren obligats a ocultar-se d'una població que els considerava en bona mesura culpables de la revolta militar. O, al menys, partidaris d'ella. Alguns foren sorpresos i afusellats en el que s'anomenava "donar el passeig" per carreteres i boscos. Però molts pogueren escapar-se ajudats per

amics o altra gent oposada als ajusticiaments, i visqueren els tres anys de guerra eclipsats als ulls del món. En algunes fondes de Sant Hilari, que aviat recuperaria el nom seglar de Fonts de Sacalm, s'hi aplegaren gran nombre de capellans.

D'altres habitaren en una botiga, com mossèn Joan Roure de Banyoles, que el 12 d'agost de 1936, dia de fira a la ciutat del llac, fou transportat en carro per Joan Llena fins a can Met de Mieres, on la Teresa, la mestressa, li proporcionà un amagatall segur. El clergue, que havia viatjat arronsat en el ventre del vehicle, sota mateix d'un vedell comprat al mercat, compartí allotjament amb mossèn Pere Comas de Sant Feliu de Pallerols i amb mossèn Anton Gratacós, rector de Mieres. Aquell mateix dia, un altre clergue, Josep Viñals, vicari de Banyoles, també fugia disfressat de pagès i caminant al costat del seu oncle en direcció a la Coma de Falgons, una magnífica casa pairal envoltada de camps i boscos on trenta anys enrera havia nascut. Un cop allí s'assabentà pels familiars dels "crims" comesos pel comitè del Torn, "el més esverat" de la contrada, i especialment d'un tal Nas

d'Olot "que sempre diu que porta l'orella d'un capellà a la butxaca... ara es veuen molt valents, però Déu ja els castigarà!".

Ell explicà que no havia estat amenaçat de mort pel Comitè de Banyoles, encara que fou retingut tres setmanes a la sagristia. Però en ser alliberat s'adonà que al carrer la seva vida valia ben poc i es decidí a retirar-se del brogit exterior. A la Coma, amb la seva gent es sentia segur. Tan segur que dos dies després d'haver arribat ja es preparava —ell i els atuells necessaris: la sotana, el calze, la casulla... salvats de les flames— per a celebrar missa clandestina el dia de la Mare de Déu d'Agost. Així ho féu, i a l'ofici hi assistiren els amos de les grans propietats dels termes de Sant Miquel i del Torn. Un d'ells, Josep Estany, destacat membre de la Confederación Española de Derechas Autónomas, parlà de la recent mort de tres religiosos més —mossèn Bartomeu Vicenç, el doctor Ramon Rodon del Cullell i mossèn Miquel Ros— i estroncà l'aspiració de mossèn Josep Viñals d'esperar temps millors arrecerat a les parets de la masia.

Un hivern a la cova

Havia arribat el moment de fugir a la muntanya. El dia 16, Josep Viñals i Josep Estany arribaren a la Balmassa, que durant quinze dies els serví d'aixopluc destartat i solitari. Allí se'ls afegí en Josep de can Noi de Banyoles, pertanyent a una de les famílies més acabalades del poble, i entre misses i meditacions per entretenir les calors de l'estiu, passaven les hores. Els fugitius eren alimentats per la gent de la Coma i de l'Estany, que cada dia prenien el cove i el tallant i es dirigien al bosc com si anessin a fer un jornal. Quan el propietari de la Coma observà el camí molt fressat, pensà que qualsevol persona que passés per aquell indret podria deduir que algú s'hi ocultava i els buscà un recés més inhòspit: les

Heures, una cova gairebé inaccessible, situada a la baga d'en Xifre, també dintre el terme de Falgons.

Comprimits, donant-se escalfor a les nits, divuit persones passaren l'hivern, aquell any, al sòl de la cova-mare. A més dels tres ja esmentats, s'hi aplegaren Francesc Sala, de la casa missió de Banyoles; Simó Sala, rector de Palol de Reverdit; Bonaventura Guardiola, missioner; Josep Trullàs, missioner; Martirià Masmitjà, escolapi de Banyoles; Pere Casellas, rector de Vilert; mossèn Joan de Puig-arnol; Elies Pigem, rector de Viladamat; Artur Pigem, rector de Fonelleres, i els seglars Joaquim Falgueres, de Sant Feliu de Guíxols, el pare i el fill de can Plantés; Josep Leal, propietari de les Olives a Sant Esteve; en Vicenç de Sant Mer i en Sitjà de Falgons. Van ser cinc mesos de pràctica franciscana obligada, al bell mig de la naturalesa, socorreguts pels Sureda de can Xifre, els Estany, els de la Coma, els Ramió de can Cargol, que continuaven pro-

porcionant-los tiberi. Però ells havien de caminar mitja hora, i arriscar-se a ensopegar amb alguna patrulla, per arribar a la font més propera i sobretot per robar el carbó —municipalitzat— abans que fos ensacat.

A la nit passaven l'estona resant o escoltant les paraules de mossèn Martirià, aficionat a parlar en somnis. Li feien creure que era el mateix general insurrecte qui es dirigia a ell: "*Padre Martiriano, padre Martiriano, soy Franco... si venimos a Gerona a hacer un desembarco, ¿con quién podemos contar?*". "*Pues primero con servidor de usted, después con uno que se llama Caracol y...*" contestava el capellà. Els clergues, custodiats pel servei d'espionatge organitzat al seu voltant, continuaven oficiant en alguna de les cases davant un grup de gent catòlica que quan arribà Nadal els proporcionà un àpat adient a la festivitat. Més tard, al gener de 1937, deixaren la baga d'en Xifre i es repartiren en sengles amagatalls

Dels tres nois drets, Ramon Busquets, de Sant Hilari, és el primer començant per la dreta.

adobats per a ells dintre o al costat de les masies. La muntanya s'havia tornat perillosa i hi havia notícies d'una pròxima batuda que els hagués atrapat en el seus rústecs ca-
taus.

Més de mil desertors

La cacera tingué lloc, per les muntanyes de la Garrotxa i en altres indrets de la geografia catalana, durant la primavera de 1937. Però les patrulles no buscaven solament els capellans o els facciosos que s'havien escapolit els primers dies de la guerra. Tenien molt més interès a localitzar un altre tipus d'emboscats, l'home —majoritàriament de pagès— que, cridat a quintes, no s'havia presentat a la seva destinació. Es calculava, tirant baix, que en els racons més intransitables i atapeïts de boscam de la comarca esmentada, s'hi aplegaven més de mil desertors.

Els no sabien d'ideals ni de política i no pretenien amb la seva acció contribuir a debilitar la causa republicana. Desconfiats davant de qualsevol canvi sobtat i resignats a una vida de treball, els beneficis del qual (un terç o la meitat de la collita) s'emportava el propietari sense

suar ni una gota, es resistien, per damunt de qualsevol altra consideració, a participar en una lluita que no creien que els beneficiés en res, fos quin fos el bàndol finalment guanyador. Havien après dels avantpassats les regles d'un ordre secular i inalterable que els mantenia travats de peus i mans a una terra que tot i no ser —moltes vegades— seva constituïa tot el seu món i l'únic mitjà de supervivència. Anar al front suposava en el pitjor dels casos perdre la vida, i en el millor, deixar sola la família davant la feina dura del camp, que reclamava tots els braços i esforços. Era preferible ocultar-se al bosc —que d'altra banda no tenia secrets per a ells— fins que s'acabessin les batusses i, si es podia, s'ajudava els de casa en alguna necessitat que tinguessin o es recollien glans pels porcs. Al vespre, de tant en tant, protegits per la foscor i experts en el més petit soroll, baixaven a la masia a recollir el feto.

Així passà la guerra, entre altres persones de la Baixa Garrotxa, Jaume Alsina, masover de la casa dita el camp del Puig, propietat d'en Riera de Mieres, que en esclatar la contesa acabava de casar-se. Després d'amagar-se uns dies a la Casica d'en Brugués, i emportar-se

un ensurt de mort davant la presència de dos guàrdies d'assalt, pensà que muntanya amunt tenia més possibilitats de no ser descobert. Juntament amb el seu germà Pere i els veïns Joan Masi i Tomàs Grabulosa escollí una penya solitària enmig del Torn de la Torroella, un illot sense vegetació en dos-cents passos a la rodona, i bastiren una cabanya de carboner que els protegia de la intempèrie. Poc després s'afegiren al grup Carles, Tomàs i Joan Busquets, fills dels propietaris de can Brugué, un capellà nascut a cal Teixidor i Miquel Verdaguer, Josep Obrador i Joan Vinyes. Aquests últims, simpatitzants de l'*A/zamiento*, es feren conduir a l'altre costat dels Pirineus i combateren en el bàndol *nacional*. En canvi, Jaume no volgué saber res de marxar i els digué que ell no era un home d'idees, sinó de treballar, i que si s'havia emboscats era per no anar a la guerra, no per buscar fresques a l'altre costat.

Tot i la diferent postura dels desertors, aquests eren considerats en conjunt com a covards per una població que s'enfrontava, amb els seus fills al front, a una contesa de perspectives incertes, i els ajuntaments imposaven multes a les cases benestants i a les que tenien l'home amagat. Per a Jaume Alsina la situació es tornava difícil. Es sabia que no havia anat al front i sovint grups de milicians passaven pel camp d'en Puig a buscar godalls, conills i altres béns que repartien amb les famílies dels combatents. A més, en estar la masia situada al peu de la carretera de Mieres al Torn, les patrulles eren constants i en una ocasió, a la nit, en què havia baixat per feto, tingué el temps just d'encabir-se en un petit forat dissimulat sota el forn.

Diverses estratègies

Un altre que s'ocultà dels ulls del poble fou Josep Planas, el xofer del Comitè de Sant Hilari. Al setem-

Josep Planas, de Sant Hilari, és el primer noi que apareix assegut començant per l'esquerra.

La cova gairebé inaccessible de l'obaga d'en Xitre, al terme de Falgons.

PUNT DIARI

bre del 38, cridat a quintes, va anar al front, però un mes més tard, veient "la mala maror que hi havia" es va escapar i va tornar al poble a peu. Un cop allí va esperar la fi de la guerra sense moure's d'un amagatall enginyat a l'eixida de la casa de la sogra, a can Pep Famades, al carrer Vic.

En canvi, en Quim de les Ermites de Rocacorba s'havia organitzat amb una estratègia diferent. Bosquerol de naturalesa i esquerp de temperament, es movia constantment i en solitari pels seus dominis de Saions, Sant Julià del Mont, el collet de Guixeres, la serra del Ginester, el serrat del Mig, amb l'únic recurs d'una escopeta i una manta per preservar-se de tot mal. En qualsevol indret —dalt de tot dels cims, allà on no podien arribar les patrulles— hi construïa una baraca i hi descansava uns dies. Després, tornava a la vida nòmada de

bosc en bosc i quan no tenia més remei es dirigia a alguna casa de pagès de confiança a buscar feto.

Un altre que va fer la guerra a la muntanya fou Ramon Busquets, paleta i matador de porcs de Sant Hilari que des del 37 es donà a la fuga i transità de punta a punta, sempre sol, amb l'únic ajut de la família, que de tant en tant li proporcionava algun aliment. Durant un temps va construir una cabanya per les rodalies de Santa Margarida i allí guanyà terra al bosc i hi sembrà patates. De Santa Margarida, a Sant Miquel de les Formigues, i a Carós, fins que la vigilància es féu més estreta i arribà la notícia que a la casa Vilarnau, del terme de Viladrau, havien descobert i tancat un grup de persones amagades. Així mateix, un noi molt jove de can Viñets fou abatut en ser descobert i no obeir l'alto. Ramon pensà que tard o aviat el sorprendrien i preferí

entregar-se. El càstig consistí en tres mesos de presó a Girona abans de ser dut al front. Però no arribà a combatir: aconseguí escapar-se i es tornà a emboscar, aquest cop sota la Roca d'en Pla, d'on no es mogué fins unes quantes setmanes després d'entrar els nacionals: "Els donaren veus que els desertors no havíem de tenir por de res, però jo no me'n vaig fiar, amb la mala bava que gastaven... Una nit van pujar uns quants guàrdies castellans i em van detenir, a mi i a d'altres. Crec que ens volien portar a camps de concentració, però jo em vaig escapar quan ens tenien a Sant Celoni i vaig tornar a casa, i mai més ningú em va empipar. Si no, estava decidit a tornar al bosc".

Carme Vinyoles és periodista.